

Sissejuhatus Ületava Mõistmise õpetusse

1. slaid **Bodhisattva Prajñāpāramitā ja austusavaldus**

Täna tutvustan teile ühte idamaist kaunitari – **bodhisattvat Prajñāpāramitā'd**. Kui bodhisattvaks peetakse budismis inimest või mõnda muud olendit, kes on asunud virgumisteele, siis bodhisattva Prajñāpāramitā kuulub budistliku mütoloogia valdkonda. Kuigi ta on virgumistee juba läbinud, on ta selleks, et vabastada kannatusest kõiki teisi olendeid ja viia neid 'teisele kaldale' ehk nirvaanasse, otsustanud jääda sansaaras (ehk valda, mis on seotud kannatusega). Imekauni bodhisattva Prajñāpāramitā kodumaaks on kauge India ja ta kehastab ületava mõistmise õpetust ehk skr keeles *prajñāpāramitā'd*. *Prajñā-pāramitā* ehk *ületav mõistmine* on kesksemaid mõisteid kogu mahajaana budismis ning selle harjutamine ja temast selge arusaamine on kogu **bodhisattvatee** kohustuslik ja asendamatu element. Ületavat mõistmist selgitatakse ületava mõistmise suutrades ja neile suutratele kirjutatud kommentaarides, millest olulisemaks ongi traktaat *Abhisamayālaṅkāra* ehk *Selge arusaamise kaunistus* kui teejuht nirvaanasse.

2. slaid **Ületava mõistmise mantra**

See mantra ehk retsitatsioon, kõnelaul, loits või palve (heal lapsel mitu nime), mida me siin enne seminari algust kuulsime, on pärit Südasuutrast ja see on ületavas mõistmises lausitud mantra. Tiibeti geluki koolkonna õpetajad soovivad iga kord enne ületava mõistmise õpetuse alustamist kas lugeda Südasuutrat või lausuda seda mantrat: **Gate gate pāragate pārasaṃgate bodhi svāhā**.

Kui üldiselt mantrad ei sisalda tähenduslikke silpe, siis see ü.m-se mantra on teistsugune. Kuigi tema tähendus on küllaltki segane ja jätab ruumi interpreteerimisele, on teda siiski võimalik tõlkida. L.Mäll on teinud seda nii: kui on mindud, kui on mindud, kui on teisele kaldale mindud, teisele kaldale täiesti mindud, siis on hästi öeldud „virgumine”.

Bodhisattva Prajñāpāramitā'd peetakse budismis kõikide buddhade **emaks**. Kas pole tuttav? Kristlikust kultuuriruumist leiame vastena **jumalaema Maarja**, kelle poeg oli Jeesus, keda peale ülestõusmist hakati nimetama Kristuseks. Kaks väga sarnast kolmikut, kus ühte kuuluvad: **Maarja, Jeesus ja Kristus** ning teise: **Prajñāpāramitā, Siddhārtha (sihilejõudnu) ja Buddha**. Ega asjata Dalai-laama ütle, et religioonid on põhiolemuselt sarnased. Kui arutleda budistlikult, siis oli Jeesus bodhisattva, kes õpetas ristiusku inimestele, kes olid valmis taolist õpetust vastu võtma. Peale ristilöömist bodhisattva Jeesus virgus ja sai buddhaks nimega Kristus

3. slaid Austusavaldus

Ületava mõistmise ehk pp tekstid algavad traditsiooniliselt kas austusavalduse või kummardusega ja nii algab ka AA sõnadega:

Kummardus kõikidele buddhadele ja bodhisattvatele

Sellele järgneb avavärss, milles tehakse veel eraldi kummardus ületavale mõistmisele kui kõikide buddhade emale:

**Kummardus temale, arvukate
kuulajate, bodhisattvate ja buddhade emale,
kes juhatab rahuotsivaid kuulajaid
rahususse (kõik)teadmisega,
kes annab olendite heategijatele võime
maailmas head teha teedest (kõik)teadmisega,
millega üksildased sõnastavad õieti
kõike kõikides aspektides.**

Selle austusavaldusega oleme ka meie käivitanud seminaride tsükli:

... mis koosneb kolmest seminarist:

4. slaid Seminarid:

1. Esimeses ehk tänases tutvume Teejuhiga nirvaanasse – ehk traktaadi Abhisamayālaṅkāra'ga (24.09.14).
2. Teises tee(d)e ja teelistega (15.10.14)
3. ning kolmandas Teekonna ehk teel edenemisega (19.11.14)

5.slaid Kirjanduslikud allikad :

- 2 L.Mälli „Nulli ja lõpmatuse kohal” (1998)
- ning „Budismi pühad raamatud” (2005)
- L.Mälli, M.Läänemetsa, T.Toome „Ida Mõtteloo Leksikon” (2011)
- R. Krapivina tb-st tõlgitud ja kirja pandud „Selge arusaamise kaunistuse” 1.-2.osa (2010/2012)
- E.Obermilleri „Prajñāpāramitā in Tibetan Buddhism” (1998) ehk „Ületav mõistmine tiibeti budismis” ja „Абхисамая-аламкара Майтреи”(2009)
- Ed.Conze „The Prajñāpāramitā Literature” (1978).

Tänase seminari teema on

6.slaid ... Teejuht nirvaanasse...

... mille käigus vaatleme esiteks:

1. Ületava Mõistmise (*prajñāpāramitā*) õpetust,

....teiseks seda õpetust käsitlevaid:

2. Ületava Mõistmise tekste ja räägime L.Mällist nende tõlkija ja uurijana,

.... kolmandaks:

3. traktaati *Abhisamayālaṅkāra* (AA) ehk *Selge arusaamise kaunistust* kui teejuhti, mis viib nirvaanasse.

..... neljandaks :

4. raamatut „Украшение из постижений” (Санкт-Петербург. Наука. 2010) ehk „Selge arusaamise kaunistus” (SAK) ja tõdeme selle unikaalsust.

Neist kaks viimast on mõlemad kommentaarid ü.m-se suutratele. Nad on küll sarnase pealkirjaga kuid siiski kaks erinevat teksti. Kuna esimene on Asanga loodud **põhitekst**, siis jääb ta kandma skr-keelset nime **Abhisamayālaṅkāra**, mida edaspidi tähistab lühend **AA**. Aga teine on sellele põhitekstile e *Abhisamayālaṅkāra*'le kirjutatud venekeelne samanimeline **subkommentaar**

„Украшение из достижений” ehk „**Selge arusaamise kaunistus**”. Nende kahe eristamiseks nimetaame teist edaspidi eestikeelse nimega „Selge arusaamise kaunistus”, mida hakkab tähistama lühend **SAK**. Edaspidistel seminaridel saabki sellest AA-ga samanimelisest raamatust, „Selge arusaamise kaunistusest” meie seminaride allikas.

Kuid enne kui siirduda tänase põhiteema juurde räägiksin veel ühest väga olulisest asjast.

Nüüd ja edaspidi, ikka ja alati hakkame kõikide terminite selgitamisel toetuma autoriteetsele **IML-le**, mille loojateks on L.Mäll, M.Läänemets ja T.Toome.

Sama soovitan teha ka kõigil teil, nii praegu kui tulevikus budistlikke tekste kuulates, lugedes, nende üle järele mõeldes ja kes teab, võib-olla kunagi ka ise neid tõlkides ja kirjutades. Miks on see nii oluline? Need, kes on lugenud võõrkeelseid budistlikke tekste, on kindlasti märganud, et eri autorid, eri tõlkijad, veel hullem kui samad autorid ja tõlkijad, kasutavad erinevates raamatutes, kuid vahel isegi samas kirjatöös, ühtede ja samade skr või tiibeti originaalterminite tõlkimisel täiesti erinevaid tõlkevariante. Taoline tohu-va-bohu muudab lugeja jaoks teksti sisust õige arusaamise tarbetult keeruliseks, aeganõudvaks ja isegi eemalepeletavaks. Kohe kindlasti ei ole selline tulemus olnud ühegi budistliku teksti eesmärk. Tõlkijal või kirjutajal tuleb suhtuda oma töösse suure vastutustundega, sest teksti loomise eesmärgiks ei saa olla mitte oma nime kultuurilukku jäädvustamine, vaid midagi hoopis enam – selleks on budistliku teadmise edastamine teiste hüvanguks. Seda kinnitab ka asjaolu, et soovides algallikana rõhutada Buddha sõna, on ü.m-se suutrate autorid ise jätnud oma nimed tundmatuteks. Praegu on veel õige aeg alustada põhimõtte - **ühtne terminoloogia**, elluviimist, sest **esiteks**: meil on olemas suure lugemusega keeleoskajatest budoloogide koostatud **IML**, millega enamus lääne budiste ei saa hoobelda. Rõhutaksin veel kord **suurt lugemust** kui läbi isikliku kogemuse **suure hulga tekstide põhjal** väga head teema tundmist ja oskuslikku valdamist. Ja miks see on oluline? Olen ka ise olnud olukorras, kus lähtudes ainult käsiloleva raamatu kontekstist ja vähesest keeleoskusest tekib tahtmine mõnda terminit tõlkida teisiti, muidugi selleks et nautida oma väikest heurekat ja avastamisrõõmu (nagu näiteks just äsja mantra tõlkimisel). Kuid hiljem, lugemuse suurenedes ja keeleoskuse paranedes, on tulnud seda ikkagi ühtlustada IML-ga. Seda selleks, et ühe ja sama konkreetse mõiste äratundmiseks erinevates tekstides on alati parem kui see termin kannab kõikjal ühte ja sama tõlkevastet (on muidugi erandeid, kuid see on muu teema). Ühtse terminoloogia elluviimise **teine** eelis seisneb selles, et: eesti budoloogia on veel noor, tõlketööde hulk ei ole liiga suur ja need on enamjaolt tehtud L.Mälli

õpetusliini jälgides, seega pole ka vaja suurt midagi ümber kirjutada nagu see juhtus kunagi Tiibetis budismi algaastatel. 8-ndat saj peetakse budismi Tiibetisse levimise ajaks. 9-ks sajandiks oli skr-st tiibeti keelde tõlkitud tohutu hulk budistlikke pühakirju, millega oli kaasnenud analoogne olukord praeguse lääne budistliku kirjandusega – ühte ja sama skr terminit olid eri tõlkijad tõlkinud vastavalt oma teadmiste ja võimete suursele väga erinevalt. Budistlik terminoloogia ühtlustati 9-ndal sajandil skr algtekstide põhjal uuendusmeelse kuninga Rälpatšen'i käsul ning india ja tiibeti õpetlastest-tõlkijate ehk lotsavate abiga ning loodi sõnaraamat **Mahāvjuṭpatti** (Suur allikas). Seejärel nõuti tõlkijatelt karmi karistuse ähvardusel ranget ja tingimusteta Mahāvjuṭpatti'ist kinnipidamist. Meie kultuuriruumis pole taoline karmus kohane. Loodan, et piisab teadlikkuse tõstmisest ja õigest meelestumisest.

7. slaid 1.1 Ületava mõistmise (*prajñāpāramitā*) õpetus

IML-s on ületavat mõistmist iseloomustatud ulatuslikult, noppisin sealt välja tänase ettekande jaoks vajalikud lõigud ja nii teeme ka edaspidi, s.t et iga kord vaatleme ü.m-se kirjeldusest mingit teatud osa, mis saab olema just antud hetkel meie fookuses.

Kõigepealt sellest, et **IML-s** (lk 275) on öeldud:

... Indotiibeti mahajaana traditsiooni järgi oli ü.m-se õpetus Šākyamuni poolt sooritatud seadmuseratta teine pööre, mida **tekstide** kujul esindavad **ü.m-se suutrad**.

Järgmisena seda et: ... ü.m on eriliste reeglite järgi koostatud **tekst**, mis võib esineda sisekõne, suulise kõne või kirjalikult fikseeritud **tekstina**, mille eesmärgiks on teadvuse kõrgeima seisundi loomine;

Ja veel, et:ü.m-ne on teadvuse kõrgeima seisundi üks nimetusi, mis peegeldab selle võimet täielikult mõista ü. m-se **teksti** ja luua uusi sama tüüpi **tekste**.

Näeme, et kõigil kolmel korral räägitakse siin **tekstist**:

Esiteks: ü.m-se õpetusest, mida **tekstidena** esindavad ületava mõistmise suutrad. Kõik ületava mõistmise suutrad algavad kahe lausega: „Nõnda olen ma kuulnud. Ükskord peatus Bhagavat ... jne”. „Nõnda olen ma kuulnud” viitab sellele, et Buddha jutt on tulnud läbi kellegi teise. Nendeks teisteks on ü.m-se tekstide autorid, kes on jätnud end teadlikult tundmatuks, et rõhutada tekstide algupärana Buddhat. Aga järgmine lause: „Ükskord peatus Bhagavat...” räägib sellest, et kui mitte kõik õpetuslauseid ei kuulunud otseselt Buddhale, siis viibis ta ikkagi nende lausumise juures kas õpilaste arutlusi jälgides ja neid virgutades või siis keskendumises (*samādhi*). Hinajaana järgijate arvates ei kuulu pp suutrad Buddha sõna hulka, mis on neil paika pandud nende kaanonis ehk pühakirjade kogus nimega *Tipiṭaka*.

Tipiṭaka'sse (paali keeles) e *Tripitaka'sse* (skr keeles), mis eesti keeles tähendab 'kolme korvi', kuuluvad kõik Šākjamunile omistatud õpetused. Need on tekstid mis on seotud suutrate (e B. õpetussõnadega) kui esimese korviga, vinaja (e käitumisjuhustega munkadele ja nunnadele) kui teise korviga ja abhidharma (e seadmusi kui budismi põhimõisteid süstematiseeriva ja selgitava õpetuse) kui kolmanda korviga. Need tekstid olid Buddha õpilaste poolt meelde jäetud, põlvest põlve edasi antud ja kirjalikult talletatud. Hinajaana järgijad pidasid neid õpetusi lõplikult paika panduteks ja nende arvates need ei kuulunud enam muutmisele ega täiendamisele.

Kuid mahajaana järgijad arvasid teisiti. Nad seostasid *prajñāpāramitā* ehk ületava mõistmise õpetuse teket **tekstiloomega**, millele Buddha oli aluse pannud juba oma esimese suutra, *Dharmacakrapravartana* ehk *Seadmuseratta käivitamisega* ja lisasid sinna üha uusi tekste nii mahajaana suutrate, traktaatide kui tantratena, põhjendades seda sellega, et Buddha eesmärgiks ei olnud mitte kuulutada abstraktseid jäike tõdesid, vaid tekitada õpilastel sama teadvuse kõrgseisund, milles ta ise viibis. Selleks, et taolist teadvuse seisundit tekitada tuleb aga arvestada iga õpilase iseloomu, võimekust ja valmisolekut seda teksti vastu võtta, samas ka ajastu ja kultuuriruumi iseärasusi. Mis kõik kokku tähendab, et ei saa dogmaatiliselt piirduda vaid Buddha eluaja ja elukoha tingimustes tol ajal elanud õpilastele antud õpetuste sõnastusega. Pp suutrates väidetakse, et suutraid ilmub tulevikuski ja kuna need on lähtunud tekstiloomes käigus Buddha õpetussõnadest, siis peetakse mahajaana budismis ka neid Buddha sõna hulka kuuluvateks.

Veel räägitakse **IML-s ü. m-sest kui tekstist**, mis võib esineda sisekõne, suulise kõne või kirjalikult fikseeritud tekstina.

Ja veel öeldakse, et ü.m-ne on teadvuse kõrgeima seisundi üks nimetusi, mis peegeldab selle võimet täielikult mõista juba olemasolevat **ü.m-se teksti** ja luua uusi sama tüüpi **tekste**, s.t kirjutada nii ü.m-se suutraid kui neid suutraid selgitavaid kommentaare, mis esindavad **kirjalikku traditsiooni**.

Nii sisekõne kui suuline kõne on samuti seotud tekstiga. **Sisekõne** tähendab kuulnud või loetud pp teksti üle järelemõtlemist või pp teksti näiteks *Sūdasuutra*, või näiteks *Kahekümnevüetuhandelise ül-m-se suutra* kohta kirjutatud kommentaari, näiteks *AA 70 alateemat*, päheõppimist. Neid samu tekste õpitakse pähe ka tänapäeva klooster-ülikoolides. Aga **suuline kõne** tähendab teistele ü.m-se teksti või õpetuse suulist selgitamist ja edasiandmist, ühesõnaga **suulist traditsiooni**. Kuid pp **kirjalikult fikseeritud tekstid** on kirjapandud ü.m-se suutrad – näiteks *Kaheksatuhandeline*, jt või nendele suutratele loodud kommentaarid inimese kirjasõnana. Kuidas siis eristada ü.m-se tekstide puhul Buddha sõna inimese kirjasõnast. Pole keeruline: need tekstid, millel on autoriteks olnud inimesed, näiteks varasematel aegadel Nāgārdžuna, Haribhadra, Tsongkhapa, või tänapäeval näiteks Ed. Conze, L.Mäll, jt, nende

tekstid kuuluvad inimese kirjasõna hulka, s.t need on traktaadid, kommentaarid ja uuringud. Aga tekste, millel autor puudub, loetakse mahajaana budismis Buddha sõna hulka ja nendeks on suutrad.

Oma uurimustöös kirjutab L.Mäll, et pp tekst omab erakordselt keerulist ülesehitust ja loogilist struktuuri, mis esmapilgul võib tunduda vasturääkiva ja täiesti mõttetu. PP teksti iseärasus peitub selles, et see on justkui õpetaja ehk *guru* rollis, mõjutades oma erilise ülesehitusega õpilase ehk lugeja teadvust eriti aktiivselt. See eriline ülesehitus seisneb selles, et antakse juhiseid, mis on vahetult suunatud inimesele, kes on just lugenud juhiste eelnenud teksti. Taoline aktiivne õpilase teadvuse mõjutamine on sarnane ka zen-budismi koanidele, sest mõlemad põhinevad paradoksaalsel loogikal. Erinevus seisneb aga selles, et kui zen'is kiirendab õpilases taolise psüühilise šoki esile kutsumine *satori* ehk virgumise lävepaku teket, siis pp õpetuses luuakse teadvuse kõrgeim seisund mitte psüühilise šokiga vaid hoopis teisiti: kuulamisega, kuuldu üle järelemõtlemisega ja teadmiste omandamise ehk kujustamisega, ühesõnaga **õppimisega**.

Niisiis, jutt käis ületava mõistmise ühest tähendusest ehk **tekstist**. Järgmisena vaatlemegi lähemalt millised need tekstid on.

8. slaid 1.2 Ületava mõistmise e pp tekstid

IML-s on ü.m-se tekstide kohta öeldud, et:

Need moodustavad mahajaana suutrate seas omaette tekstirühma, mis sisaldab kokku umbes 40 ajavahemikus 2.-1. saj enne kuni 5. saj meie aja järgi loodud teksti

Laias laastus võib ületava mõistmise tekste jaotada kaheks: 1.2.1. **ü.m-se suutrateks** ning neile kirjutatud 1.2.2. **kommentaarideks ja subkommentaarideks**. Ü.m-se suutrate kirjutamisega pandi alus nii mahajaana kui kogu budistliku kirjaliku traditsiooni tekkele Indias. Kui ü.m-se suutraid loetakse Buddha sõnaks, siis neile kirjutatud kommentaare võib kaudselt pidada **inimese kirjasõnaks**, sest nende kirjutamisel pole Buddha enda vahetut **maise ihuna** (*nirmānakāya*) kohalolu esinenud. Või kui on, siis vaid kommenteeritava suutra kui **seadmuse- e dharmaihu** vahendusel, sest mahajaana budismis nimetatakse pühakirjade kogu seadmuseihuks (*dharmakāya*) ehk elavaks tekstikoguks vastandamaks seda buddha säilmete kummardamise kultusele (*dharmasārīra*).

Kuigi ü.m-se suutrad tähendavad kirjapandud teksti, lähtuvad ka need neile eelnenud üldbudistlikust suulisest traditsioonist, s.t et kirjapanekule on eelnenud õpetuste suuline edasiandmine. Ületava mõistmise suutrad on edaspidi aluseks nende põhjal kirjutatud paljudele teistele mahajaana suutratele, mis ise küll ei kuulu ü.m-se suutrate tekstirühma kuid neid loetakse samuti Buddha sõnaks. Nagu öeldud, peetakse pp õpetuses Buddha õpetust sisaldavate tekstide kogu

seadmuseihuks või **seadmusekoguks** e skr *dharmakāyaks* kui elavaks tekstiks, mida kogu aeg loetakse, uuritakse, kirjutatakse ümber, levitatakse ja selgitatakse, püüdes sellega ära hoida budismi muutumist surnud dogmaks ja tavapäraseks kultuseks. Kahjuks on sellest mahajaana tekstikogust säilinud vaid fragmendid. Paljud tekstid hävisid 13. sajandil koos Nālandā kloosterülikooli hävitamisega muslimi vallutajate poolt. Erinevus teiste mahajaana suutrate ja ü.m-se suutrate vahel seisneb L.Mälli arvates selles, et kui teised mahajaana suutrad püüavad midagi selgitada mittebudistile, siis ü.m-se suutrates on otseselt pöördutud budisti poole, üritades teda veenda, et just see ja mitte miski muu vastab budistliku lüsioloogia ehk vabanemisõpetuse nõuetele.

9. slaid 1.2.1 Ületava mõistmise e pp suutrad

Ü.m-se suutrate kohta on IML-s öeldud, et :

...**vanim ja olulisem** nende seast on *Aṣṭasāhasrikāprajñāpāramitā-sūtra* (*Kaheksatuhandeline ületava mõistmise suutra*). Kuid *Sajatuhandeline, Kahekümneviietuhandeline* jt ületava mõistmise suutrad on sisuliselt selle laiendatud ja täiendatud versioonid. Lühimad ja tuntuimad on *Teemantsuutra* ja *Sūdasuutra*. Nende suutrate keskseks teemaks on ületava mõistmisega seotud mõistete käsitlus. IML-s (lk 274)

Lääne budoloogide arvates võis kui mitte päris esimeseks, siis üheks esimestest umbes 1. saj e.m.a kirja pandud mahajaana suutraks olla *Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā-sūtra* (ehk **kaheksatuhandeline ületava mõistmise** suutra). Aga jaapani budoloogid peavad esimeseks hoopis *Vajracchedikā Prajñāpāramitā'd* ehk *Teemantsuutrat*, mis näitab, et mingit täit selgust selles asjas ei ole. Põhjuseks on tõsiasi, et Indias ei olnud kombeks ja ei peetud vajalikuks ajalooliste sündmuste kirjanekut, seal puudus ajalooline kronoloogia, seepärast on tänapäeval väga keeruline aegu paika saada, seda on võimalik teha vaid naaberriikide ajaloo varal.

Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā-sūtra't ehk *Kaheksatuhandelist ületava mõistmise suutrat* hakkame edaspidi nimetama lühidalt *Kaheksatuhandeliseks*. Nagu öeldud, on ...*Kaheksatuhandeline* vanim ja olulisem ning järgmisi suuremanumbrilisi ületava mõistmise suutraid, selliseid nagu *Kaheksateist-, Kahekümneviie- ja Sajatuhandelist*, peetakse sisuliselt selle laiendatud ja täiendatud versioonideks, mistõttu on see kolmik saanud ka ühise nime *Suur ületava mõistmise suutra* ehk *Mahāprajñāpāramitā-sūtra*.

Seda, et *Kaheksateist-, Kahekümneviie- ja Sajatuhandeline* on *Kaheksatuhandelise* laiendatud versioonid, demonstreerib näiteks asjaolu, et kui seoses *Kaheksatuhandelise* uurimisega analüüsib L.Mäll vaid ühte, ainult

buddha(de)le omast **kõikteadmist**, siis AA-s kui kommentaaris *Suurele ületava mõistmise suutrale*, peamiselt selle versioonile *Kahekümneviietuhandelises värsis*, räägitakse juba kolmest kõikteadmisesest: buddhadele omasest **kõikide aspektide kõikteadmisesest**, bodhisattvatele omasest **teede kõikteadmisesest** ja kuulajatele (e šraavakatele ja pratjekabuddhadele) omasest asjade e **aluste kõikteadmisesest**.

Lisaks sellele, mida juba teame, kirjutatakse IML-s, et *Kaheksatuhandelise* kirjapanek põhjustas teadmise edastamise traditsioonis revolutsiooni nii budismis kui kogu india kultuuriruumis. Selles suutras ülistatakse kirjapandud pühakirja ning selle lugemist, õppimist, ümberkirjutamist ja levitamist kui ülimald pälvimusi andvaid tegevusi, mis ületavad mõõtmaltult rituaalide (näiteks ohverdamise ja pühade säilmete kummardamise) teostamisest saadavaid pälvimusi. *Kaheksatuhandelise* otseseks tähenduseks on **tühjuse mõistmine**, mis on uueks lähenemiseks seadmuste e dharmade käsitlusele, väites et kõik seadused on tühjad ehk tegelikult olemasolematud. Arvatakse, et tõenäoliselt on taoline lähenemine avaldanud mõju ka madhjamaka ehk šuunjavaada koolkonna tekkele ning budistliku õpetlase Nāgārdžuna mitmetele kirjatöödele selles valdkonnas. Kuid kas Nāgārdžunat saab pidada madhjamaka rajajaks nagu on tavaks, see on iseasi, kui ... siis vaid madhjamaka kirjaliku traditsiooni rajajaks. Kuna kirjalikule traditsioonile on kindlasti eelnenud suuline, siis järelikult pidi see suulisena sisaldama ka tühjuse käsitlust juba enne selle suutra kirjapanekut. Sellise loogilise arutelu käigus, esitab L.Mäll hüpoteesi, et selle koolkonna rajajaks võis olla hoopis Buddha õpilane **Subhūti**. Samas ütleb ta, et see on veel tõestamata hüpotees, sest *prajñāpāramitāliku* mõtte arengu tervikpilti on praegu veel võimatu kokku panna...

Veel kirjutatakse IML-s (lk 18), et

Kaheksatuhandelise teine keskne teema on bodhisattva ehk virgumisteele viibiva olendi personoloogia väljatöötamine. Bodhisattvateks peetakse virgumisteele asunud olendeid, kes on otsustanud saada buddhaks ja *Kaheksatuhandelises* jagatakse nad kümneks alatüübiks vastavalt nende arengutasemele alustades virgumise ehk bodhisattvateele astunud isiksusest ja lõpetades buddhaga.

Üldiselt peeti ü.m-se ehk pp suutraid avatud tähendusega suutrateks, mis ei vajanud tõlgendamist. Nende avatud tähenduseks oli **tühjuse** mõiste.

Kuid 2.saj elanud õpetlasest munk Nāgārdžuna oli esimene, kes hakkas nendes suutrates eristama kahte, s.t nii otsest kui varjatud tähendust, viidates sellele, et nende otsene tähendus on **tühjus** (*śūnyatā*), aga varjatud tähendus

on **õpetus virgumisele viivast teest** (*mārga*). Sellega rajas ta uue suuna *prajñāpāramitā* suutrate uurimises.

Mida tähendab **tühjus**?... Eelkõige seadmuste ehk asjade ja nähtuste püsiva omaoleku puudumist. Erinevalt madhjamaka prasangika koolkonnast, kus ollakse seisukohal, et omaolek puudub vaid sisemistel objektidel, arvatakse joogatšaaras, et see puudub mõlemil, nii sisemistel kui välistel objektidel. **Omaolek** tähendab, et objektidel, s.t asjadel ja nähtustel ehk seadmustel on olemas neile seesmiselt omane ja neist lahutamatu omadus e tunnus (*svalakṣaṇa*). **Omaoleku puudumine** aga seda, et objektidel ehk seadmustel taoline omatunnus puudub, et nad on tühjad ja isetud ehk tegelikult olemasolematud. Kuid mingil juhul ei tähenda see seda, et neid üleüldse ei olegi olemas, sel juhul oleks tegemist juba väärväate ehk nihilismiga. Seadused on olemas küll, kuid ainult suhtelises mõttes, s.t tavatõe seisukohalt vastastikuste põhjuslike seoste tõttu. Just selline arusaamine ongi ületav mõistmine, õigemini üks tema aspektidest. Kui asju ja nähtusi poleks üleüldse olemas, siis oleks buddhade tulek maailma täiesti mõttetu.

Sellega sai vaadeldud ü-m-se järgmine aspekt – **tühjusest selge arusaamine**. Eelmised olid ü.m-ne kui **tekst** ja ü.m-ne kui **ema**.

Niisiis. Nāgārdžuna käsitleb ü.m-se suutrate põhjal oma teostes: õpetust **tühjusest** ja paneb sellega aluse madhjamaka e šuunjavaada koolkonna kirjalikule traditsioonile.

Kuid madhjamaka filosoofia oli sedavõrd keeruline ja nii lihtne oli seda ekslikult pidada **nihilismiks** (*uccheda-darśana*), et isegi mitu sajandit peale Nāgārdžunat, polnud mahājaana budism veel eriti levinud. Ulatuslikumalt hakkas mahājaana budism levima alles 4.-5. sajandil kui Vasubandhu ja Asanga rajasid uue mahājaana budismi koolkonna nimega **joogatšaara** kui jooga teostamine) ehk **vidžnjaanavaada** kui teadvuseõpetus. Juba nimetus ise viitab sellele, et õpetusse on juurutatud jooga e meelearjutused, mille eesmärgiks on meelega ohjeldamine, tema suunamine välistelt objektidelt sissepoole ehk meelele enesele ning ühel objektil püsimine ja sellele keskendumine. Ajalooliselt on jooga olnud kogu India vaimse elu alus, mida tõendavad ka budistlik kosmoloogia¹ ja Šākjamuni elulugu, kus tema vaimseteks õpetajateks on olnud india joogid – Arada Kalama, Udraka Rāmaputra,...jt. Seoses joogatšaara koolkonna tekkega hakati pöörama suuremat tähelepanu ü.m-se suutrate varjatud tähendusele, milleks sai peensusteni väljatöötatud õpetus **virgumisele viivast teest**. Õpetus virgumisteest on budistlik õpetus, mida

¹ Vt Vasubandhu. *Abhidharmakośa (Abhidharma Varamu)*. Kolmas osa. Õpetus maailmast, sanskritist tõlkinud E.Ostrovskaja ja V. Rudoi. 1994.

tunnistavad kõik, nii hinajaana kui mahajaana koolkonnad. Mahajaana koolkondade all on siin mõeldud mõlemaid, nii suutra- e pāramitājaanat kui tantra- ehk mantrajaanat. Neist viimast, s.t tantra ehk mantrajaanat nimetatakse veel ka vadžrajaanaks.

10. slaid 1.2.2 Ü.m-se e pp kommentaarid

Traktaat ehk skr śāstra tähendab õpperaamatut ja ka suutrate või teiste tekstide kommentaari, mis enamasti omab autorit, see on konkreetse inimese poolt kirjutatud ja seda võib pidada inimese kirjasõnaks.

Üks tuntumaid ü.m-se kirjanduse tõlkijaid ja uurijaid Läänes, **Ed. Conze** kirjutab [„The Prajñāpāramitā Literatura ” (1978)], et nii nagu ü.m-se suutrate kirjutamise nii ka nende kommenteerimise traditsioon on saanud alguse Indias. India pühakirjadega seotud kirjanduslikku traditsiooni ei saa pidada terviklikuks ilma kommentaarideta. Erandiks ei ole ka budistlikud ületava mõistmise suutrad, ja enamus neile kirjutatud kommentaaridest kuuluvad aastatesse 150-1200. m.a.j, kuid see kestab kuni tänase päevani.

Üheks varasemaks kommenteerijaks võibki olla meile juba tuttav, madhjamaka koolkonna kirjaliku traditsiooni rajaja, **2.saj elanud Nāgārdžuna**, kellele omistatakse kommentaari *Mahāprajñāpāramitā-upadeśa-śāstra* ehk *Ületava mõistmise juhendite suure värsskommentaari* autorlus, mis on oletatavalt kirjutatud *Kahekümneviietuhandelisele*. Kahjuks pole selle skr originaal säilinud ja tema kohta leiab viiteid vaid 4.-5.saj elanud munk-misjonäri Kumāradžīva tekstidest.

Teisteks ü.m-se suutrate kommenteerijateks on 4.-5.saj elanud joogatšaara koolkonna rajajad **Vasubandhu ja Asanga**, kes on kommenteerinud *Teemantsuutrat* nii, et esialgu on Asanga selgitanud seosetuna näiva suutra eraldi peatükkide sidusust teiste peatükkidega. Aga Vasubandhu on hiljem lisanud sellele subkommentaari, kus tõstatakse küsimusi või probleeme, mis on tekkinud seoses üleminekuga ühelt ideelt teisele. Samas on selles vahel probleemi lahendus olnud pigem liiga keeruline kui veenev. Seepärast keskendub meie tähelepanu hoopis Asanga väga meisterlikult kirjutatud *Abhisamayālaṅkāra’le*, kus selgitatakse pp suutrates varjatuks jäänud virgumisteed.

Veel mainiks AA-t kommenteerinud kahte õpetlast: **6.saj elanud Ārya Vimuktisenat** kelle töö kannab nime *Abhisamayālaṅkāravṛtti* e SAK-st selgitav kommentaar ning **8.saj elanud Haribhadrat**, kellelt on pärit 2 tööd:

Abhisamayālaṅkāraloka e SAK-se valgus ja *Abhisamayālaṅkārasphuṭārthā* e SAK-se kogu tähendus.

Kuid ü.m-se õpetus ei piirdunud vaid Indiaga, see levis nii kirjapandud tekstina kui suuliste õpetustena ka mujale, algul naaberriikidesse, hiljem kaugemalegi.....

11. slaid Mujal

Tiibetis olid autoriteetsemateks kommentaarideks Nālandā ja paljudes teistes kloosterülikoolides hariduse omandanud budistliku õpetlase **Atīša 11.saj** kirjutatud *Bodhipathapradīpa* ehk „Virgumistee lamp”. Tiibeti kuninga kutsel tuli Atīša Tiibetisse ja tema eestvedamisel tõlgiti seal tiibeti keelde mitmed ü.m-se suutrad. **14. sajandist** on tuntud „**Tiibeti budismi**” autor **Butön Rintšendrup**, kelle elutööks oli tiibeti budismi kaanonite Kangjuri ja Tangjuri katalogiseerimine. Veel võib sama sajandi veidi hilisemast perioodist esile tuua geluki koolkonna rajajat **Tsongkapat**, kelle ü.m-se õpetuse uuringud päädisid teosega *Lam rim chen mo* ehk „Suur astmeline tee”, mis kommenteerib ü.m-se suutraid tuginemata ühelegi konkreetsele suutrale. Aga tema teine kommentaar „**Kuldsed palvehelmed**” (tb Gser phreng), on kirjutatud AA-le.

Läänemaailmas sattusid *prajñāpāramitā* suutrad ja *Abhisamayālaṅkāra* teadusliku huvi orbiiti 20. sajandi alguses, kui ida mõtteloo uurijad, itaallane **G.Tucci** ja jaapanlane **U. Wogihara** avaldasid kolmekümnendatel aastatel praktiliselt üheaegselt Haribhadra 8. sajandil kirjutatud kommentaarid *Abhisamayālaṅkāra*’le. Järgnevatel aastatel andis saksa päritoluga inglise budoloog **Ed.Conze** oma tõlgete ja uuringutega suure panuse ületava mõistmise õpetuse uurimisse. Venemaal avaldasid vene orientalistika klassikud **F. Štšerbatskoi** ja **E. Obermiller** *Abhisamayālaṅkāra* sanskriti teksti ja selle tiibeti tõlke 1932.a.

20. sajandi kuuekümnendatest kuni üheksakümnendate aastateni hoogustus seoses tiibeti pagulastega veelgi ületava mõistmise suutrate ja *Abhisamayālaṅkāra* tundmaõppimine Euroopas, Ameerikas, Indias ja Jaapanis. Neil aastatel ilmunud trükised ja uuringud peegeldasid kasvavat huvi *prajñāparamitā* kirjanduse vastu ja see huvi oli seotud põhiliselt traktaadiga *Abhisamayālaṅkāra*.

Siinkohal on muidugi taas sobiv mainida ka esimest Eesti seadmuseratta käimapanijat, *prajñāpāramitā* suutrate tõlkijat ja uurijat, **Linnart Mälli** (1938-2010). Tema peamiseks uurimisobjektiks oli *Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā-sūtra* (skr; kaheksatuhandeline ületava mõistmise suutra), mille kohta on avaldatud peatükid raamatus „**Nulli ja lõpmatuse kohal**”² ja põhjalikum uuring **ingliseelses esseede kogumikus**, *Studies in the Aṣṭasāhasrikā prajñāpāramitā and other essays*³. Samuti on ta tõlkinud ületava mõistmise suutrate tsüklist eesti keelde **Teemantsuutra, Südasuutra ja Ühetähesuutra**, mis on ilmunud sarja *Budismi pühad raamatud* II köites. Kuid traktaat AA on jäänud tema uurimistööst väljapoole.

Aga nüüd on aeg asuda tänase peategelase – traktaadi *Abhisamayālaṅkāra* juurde.

12. slaid Teejuht nirvaanasse - *Abhisamayālaṅkāra*.

Sarnaselt tavateele, on selleks, et teelt mitte kõrvale kalduda või ära eksida, ka virgumisteele asumisel hea eelnevalt tutvuda sihtkohaga ja omada teejuhti. Sest: **kui ei tea kuhu minna siis ei jõua iilagi sinna**. Parim teejuht virgumisteel edenemiseks on ületava mõistmise suutratele kirjutatud kommentaar – traktaat *Abhisamayālaṅkāra*.

Kui mahajaana kirjandusest, eelkõige ületava mõistmise e *prajñāpāramitā* suutratest, leiab kõige täiuslikuma õpetuse virgumistest varjatud kujul, siis ***Abhisamayālaṅkāra*** nimelises kommentaaris on seda kirjeldatud otseselt. Selle ü.m-se suutrate varjatud tähenduse ehk virgumise teekonna uurimine ja kirjeldamine ongi traktaat *Abhisamayālaṅkāra* peamine eesmärk.

IML-s (lk 4) on *Abhisamayālaṅkāra* (AA) kohta öeldud järgmist, see on:

„**Asanga loodud, kuid Maitrejale omistatud värsskommentaar *Kahekümneviietuhandelisele ületava mõistmise suutrale*. AA tekst koosneb kaheksast peatükist, kus joogatšaara koolkonna seisukohtadelt käsitletakse ületava mõistmise õpetuse tähtsamaid aspekte, eeskätt teadvuse kõrgema seisundi erinevaid tasemeid ja avaldumisvorme ning selleni jõudmise teid**”.

² *Nulli ja lõpmatuse kohal*. Ilmamaa, Tartu. 1998/2006.

³ Centre for Oriental Studies University of Tartu, Tartu 2003.

Uurime siinöeldut lähemalt.

1.3.1 autorit, keda tähistatakse kahe nimega - Maitreja-Asanga;

1.3.2 AA ülesehitust;

1.3.3 „Selge arusaamise kaunistust” (SAK), mille on tb keelest tõlkinud burjaatia budoloog Raissa Krapivina.

13. slaid Autor Maitreja-Asanga

IML-s on öeldud:

1) Asanga loodud kuid Maitrejale omistatud.

Tegelikult on kuni tänaseni selle traktaadi autorlus jäänud vaidlusaluseks. Indo-tiibeti traditsioonis peetakse autoriks bodhisattvat ja tulevast buddhat Maitrejat. Sellele viidatakse nii eelpool mainitud Haribhadra mõlemas kommentaaris (Āloka ja Sphuṭārthā) kui tiibetlasest autori Butöni teoses „*Budismi ajalugu*”. Kuid kaasaegsem seisukoht, mis tugineb G. Tucci, Ed. Conze, jt uuringutele, peab tegelikult **autoriks siiski 4. saj elanud Asangat**, kes oli kasutanud Maitreja nime vaid oma teose autoriteedi tõstmiseks.

Siit saaks järeldada, et Maitreja võis olla Asanga õpetaja nimi ja et Asanga oli see, kes pani kirja *Abhisamayālaṅkāra* teksti ning tähistada teksti autorlus kahe nimega – Maitreja-Asanga, dateerides teksti Asanga eluajaga – 4. sajandiga. Kuid 20. sajandi viimaste aastate uuringud annavad hoopis teistsuguse pildi. Otsides seoseid ületava mõistmise suutrate ja *Abhisamayālaṅkāra* tekstide vahel, jõudis jaapanlasest ületava mõistmise kirjanduse uurija Mano teistsugusele tulemusele. Aga kuna ka see asi ei ole veel lõpuni uuritud ja kinnitust leidnud, siis ei hakka seda põhjalikumalt vaatlema vaid püsime traditsioonis, kus kasutatakse kahte nime Maitreja-Asanga.

Ületava mõistmise suutrate ülesehitus oli nii keeruline, et isegi mahajaana õilsad isiksused – esimese, teise ja kolmanda taseme bodhisattvad, ei suuda alati leida sealt täielikku selgust virgumistee kõikide etappide, astmete ja tasemete kohta. Sellises olukorras oli ka kolmandal tasemel viibiv bodhisattva Asanga, kui ta soovis mõista teed pp suutrate abil, kuid ei suutnud seda.

Pärimus pajatab, et Asanga viibis koopas erakluses kokku 12 aastat. Pikka aega tundus talle, et abi ei tulegi. Kolm esimest aastat olid möödunud Maitreja

poole palvetades aga ühtegi edenemise märki polnud ilmnenud ja ta otsustab lahkuda. Esimest korda koopast väljudes kohtab ta vanameest, kes nühib kaltsuga rauatükki väites, et valmistab selviisil nõelu. Asanga üllatub: „Kas tõesti saab nõelu valmistada nii?” Kuid vanamees vastab: „Kui piisavat sisemist jõudu omav inimene soovib midagi lõpuni viia, siis ükskõik kui raskeks töö ka ei osutuks, ei tagane ta oma eesmärgist”. Seepeale pöördub Asanga koopasse tagasi ja keskendub uuesti. Kuue aasta möödudes tekib tal jälle soov lahkuda, kuid nähes kuidas koopa kõrval olev mägi variseb kokku langevate veepiiskade jõul, pöördub ta tagasi ja keskendub uuesti. Möödub veel kolm aastat ja Asanga väljub taas, sest talle tundub, et läinud kaheteistkümnest aastast ei ole olnud vähimatki kasu. Juba on ta otsustanud jäädavalt lahkuda kui näeb koera, kelle puretud küljed ja kõht on täis usse, kes põhjustavad loomale suuri piinu. Asanga meel täitub tohutust kaastundest ja ta mõistab, et kui ussid koera seest välja korjata, siis nad surevad, aga kui see tegemata jätta, sureb koer. Et mitte kahjustada usse kavatseb ta nad oma keelega uude kohta tõsta ja löikab selleks tüki oma ihust. Sel hetkel kaob koer ja tema ees seisab särav Maitreja.

Asanga kummardub Maitrejale ja palub abi, kurtas oma tohutute pingutuste viljatuse üle. Maitreja omalt poolt vastab talle värsiga *Abhisamayālaṅkāra* 8-st peatükist:

AA.8 pt, v 63 **Nagu ei idane riknenud seemned,
kuigi jumal saadab vihma,
nii ka need, kes on vääritud, ei koge
vaatamata buddha ilmumisele hüve.**

Ja jätkab: „Ma olen alati sinu kõrval seisnud, kuid sa ei ole näinud mind oma tőkete tõttu. Nüüd, kui sinus on tekkinud suur kaastunne, puhastusid sa nendest ja suudad mind näha. Et sa veenduksid selles, pane mind istuma oma turjale ja näita rahvale”. Asanga teebki nii ja kuna ükski inimene ei suutnud Maitrejat näha jääb Asanga teda uskuma. (Butön „Budismi ajalugu”).

Maitreja pärib Asangalt tema salajast soovi ja Asanga ütleb, et ta tahaks mõista mahajaanateed, millest tema isegi kolmanda taseme bodhisattvana, ei suutnud ületava mõistmise suutrate põhjal lõpuni aru saada. Maitreja võtab Asanga kaasa jumalate taevasse nimega **Tušita** (ehk rõõmuküllane) ja annab seal talle õpetuse mahajaanateest ja kogu mahajaanast viie eraldi traktaadina. Indo-tiibeti traditsioonis on need viis traktaati tuntud *Maitreja viisraamatuna*

(tb Byams chos sde Inga): 1) *Mahāyānasūtrāṅkāra-nama-kārikā* (tb Theg pa chen po mdo sde'i rgyan shes bya ba'i tshig leur byas pa), 2) *Madhyāntavibhanga-kārikā* (tb Dbus dang mtha' rnam par 'byed pa'i tshig leur byas pa), 3) *Dharmadharmatāvibhanga* (tb Chos dang chos nyid rnam par 'byed pa), 4) *Mahāyānottaratantra-śāstra* (tb Theg pa chen po rgyud bla ma'i bstan bcos), millest üks ongi 5) *Abhisamayāṅkāra*, mis tõlkes tähendab: '*Selge arusaamise kaunistust*'.

Maitreja *Viisraamatu* seas on *Abhisamayāṅkāra*'l ületava mõistmise suutrate kommentaarina eriline koht. Võib öelda, et Maitreja *Viisraamatu* kõigil viiel tekstil on teatud ühine ideestik, kuid kui ülejäänud neli teksti on kommentaarid, mis võtavad kokku paljude erinevate mahajaana suutrate sisu olenemata nende suutrate endi ülesehitusest, siis *Abhisamayāṅkāra*'t ei saa pidada taoliseks ületava mõistmise suutrate tekstist sõltumatuks kommentaariks, sest selle traktaadi iga osa on seotud **Suure ületava mõistmise suutra, peamiselt Kahekümneviituhandelise** iga teatud kindla osaga. Siinkohal kordame veelkord, et ületava mõistmise suutrad on otsese tähendusega suutrad. Nende otseseks tähenduseks on asjade ja nähtuste kui seadmuste omaoleku puudumine ehk tühjus. Kuid samas sisaldavad nad ka varjatut tähendust õpetusena virgumisteest, seepärast on õppurile, eriti iseõppijale, kommentaar esialgu isegi paremaks viisiks õpetusele lähenemisel. Seega on virgumistee tundmaõppimisel väga oluline ka traktaat *Abhisamayāṅkāra*.

Burjaatia budistlik õpetlane, vadžrajaana järgija ja L.Mälli õpetaja Bidja Dandaron, rõhutas oma vestlustes õpilastega pidevalt *Abhisamayāṅkāra* tundmaõppimise vajadust. Oma viimase vangistuse ajal kirjutatud kirjatöös nimega „Must vihik”, räägib ta neljast õilsast tõest ning asub inimkonna kannatuste kirjeldamise ja nende põhjuste selgitamise järel käsitlema kannatusest vabanemise teed. Paljude erinevate teede seast, mida pakub budism, toonitab ta aga eriliselt ühte – teed, millest räägitakse **traktaadis** *Abhisamayāṅkāra* ning peab selle tõlkimist hädavajalikuks ja oluliseks budistliku harituse omandamisel ja konkreetsete meelesharjutuste teostamisel. Veel ütleb ta, et ilma ületava mõistmise õpetuses kirjeldatud virgumisteed tundmata ei saa siseneda ka vadžrajaanasse.

Just see AA rõhutamine oligi stiimuliks, mis 4 aastat tagasi pani mind huvituma sellest traktaadist, kuna Budismi Instituudis oli ta senise õppetöö

käigus jäänud tundmatuks. Vaatamata sellele et AA on paigutatud IML-i ei olnud L. Mäll seda traktaati õppetöös eriti esile toonud.

Kõik algas sellest, et Budismi Instituudi 2010. aasta kevadsemestri viimane loeng, kus Linnart Mäll pidi rääkima oma õpetajast burjaatia joogist Bidja Dandaronist (1914-1974), jäi ära seoses L.Mälli surmaga. See loengu ärajäämine ajendas mind ise lugema Dandaroni kirjatöid. Soodsate asjaolude kokkulangemisel ilmusid samal aastal Venemaal kaks *Abhisamayālaṅkāra*'ga seotud raamatut: esiteks E.Obermilleri 1932. a ilmunud uuringu „Maitreja *Abhisamayālaṅkāra*” venekeelne tõlge ja teiseks 1. osa raamatust „Selge arusaamise kaunistus”, mis sisaldas tiibetlasest õpetlase, geše Džamjang Khjentse aastatel 2002-2006 Peterburis peetud loenguid. Neist teine, SAK, millest tänaseks on ilmunud ka 2. ja 3. osa (ilmuda jäänud on veel viimasel 4.osal), ongi see peamine aarde-allikas, millele hakkavad edaspidi tuginema meie seminarid.

Selle väikese kõrvalepõikega enda isiku näitel, tahan vaid viidata sellele, kuidas tõeliselt suured õpetajad, antud juhul L.Mäll ja tema õpetaja B. Dandaron, juhendavad ja suunavad oma kirjatöödega õpilaste arenguteed isegi peale oma füüsilist lahkumist meie seast, mis omakorda demonstreerib **kirjapandud teksti** tohutut tähtsust. Oli aeg mil L.Mälli eluajal ootasin pingsalt iga tema uue raamatu ilmumist, lootes nende seas peatselt eestikeelsena lugeda *Kaheksatuhandelist ületava mõistmise suutrat*. Kuid nii ei läinud ja tuleb tunnistada, et 4 aastat tagasi valmistas see mulle tohutu pettumuse. See pettumus viis patusele mõttele, et üle kolmekümneaastane uurimistöö on kaduma läinud, mida pidasin õpilaste suhtes ebaõiglaseks,. Võib-olla seepärast olengi teie ees siin ja praegu, nii varakult, vaid tagasihoidliku neljaaastase ületava mõistmise kogemusega. Samas sai selle nelja aasta jooksul AA-t ja SAK-t lugedes selgeks üks **oluline tõsiasi** – tegelikult kõik see mida L.Mäll meile õpetas, kõik see kokku, oligi ületava pp õpetus. Just nimelt – mitte midagi muud, mitte midagi vähemat kui **ületava mõistmise õpetus**. Nii et mitte midagi pole kaduma läinud – - - sügav kummardus kõikidele mineviku, oleviku ja tuleviku õpetajatele. Ka loengusari „Budismi alused”, mida igal esmaspäeval peavad Märt Läänemets ja Teet Toome, ei ole mitte midagi muud kui prajñāpāramitā'ks ettevalmistumine. Nendel loengutel jagatavate teadmiste kogumisega algabki ükskord virgumistee, mida kirjeldatakse AA-s ja ületava mõistmise õpetuses.

Tänase Ületava Mõistmise õpetust sissejuhatava seminari esimese poole olen ülesehitanud järgides Mälli *Kaheksatuhandelise ü.m-se suutra* uuringuid ja IML-i. Teen seda teadlikult ja tahtlikult **kahel põhjusel: esiteks** sooviga lasta siin ja praegu veelkord kõlada Eestis seadmuseratta käimapanija Mälli sõnadel, sest midagi neist ületavamast annab veel oodata. Ei kavatse tema poolt paikapandust midagi kummutada ega parandada, kui ... siis ainult AA põhjal mõnda detaili täpsustada, kohendada või lisada. Teen seda lugupidamisest suure õpetaja vastu, sest ilma temapoolse õpetustööta ei istuks ma siin ja praegu teie ees. Teiseks põhjuseks on soov demonstreerida, milline tõeline aarete allikas on IML, kuidas siit samast, vaid käeulatusest, leiabki enamus küsimustele tabavad vastused.

Oma neljaaastast ületava mõistmise tundmaõppimist oleks uurimuseks liiga rasvane ja liiga vara nimetada. Esiialgu ei olnudki see ei teadlik kavatsus ega ka eesmärk. Kuid Mällil on täielik õigus, need tekstid ei lase lugejal piirduda vaid lugemisega, nad lausa sunnivad järele mõtlema, võrdlema, kaalutlema, analüüsima ja tegema järeldusi – ühesõnaga nad ergastavad mõttetööd sel määral, et teksti lugemisele järgneb tahes tahtmata soov neid ümber jutustada või kirjutada ja pole välistatud, et sellega võib kaasneda uurimisele sarnaseid elemente. Kuid ei nimetaks seda veel uuringuks, esialgu vaid tundmaõppimiseks või pigem potentsiaalse uurimishuvi tekitamiseks nii endas kui teistes.

Aga naaseme teejuhi – AA juurde.

14. slaid Kommentaarid AA-le

Eelpool juba tutvusime tuntumate kommentaaride ja kommenteerijatega: olulisemad pp tekstide kommeteerijad olid Indias 6.saj **Ārja Vimuktisena** ja 8.saj **Haribhadra**. Nad kommenteerisid nii pp suutraid kui AA-d. Kuigi *Abhisamayālaṅkāra* on inimese loodud kirjasõna, s.t traktaat ehk kommentaar, aga mitte suutra ehk Buddha sõna, siis sellele vaatamata ei tasu teda alahinnata. Ta on nii tähtis, et on loetud budistlike tüvitekstide hulka.

Huvitav on asjaolu, et **Tiibetis** ei ole välja kujunenud oma traditsiooni pp suutrate kommenteerimiseks. Kommenteeritakse küll, kuid mitte otseselt

ületava mõistmise suutraid vaid hoopis nendele kirjutatud kommentaare. See tähendab, et on olemas subkommentaare traditsioon. AA kommenteerijatest on Tiibetis tuntuks on saanud 14.saj elanud geluki koolkonna rajaja **Tsongkhapa** (1357-1419) ja hiljem tema õpilased. Lisaks Tsongkhapa *Lam rim'ile* (tb; Tee astmete), on tänu hoolikale, põhjalikule ja selgele sõnastusele

hinnatud ka tema teine kommentaar – **Kuldsed palvehelmed** (tb gSer phreng), mis on kirjutatud just nimelt *Abhisamayālaṅkāra'le*.

Teine huvitav asjaolu on see, et ületava mõistmise kirjanduse seast on nii Indias kui mujal traktaat *Abhisamayālaṅkāra* ise kõige rohkem kommenteeritud teos. Teda on kommenteeritud rohkem kui ühtegi *prajñāpāramitā* suutrat ennast. Kokku on teada 21 india ja lisaks üle 40 tiibeti autorite subkommentaari traktaadile *Abhisamayālaṅkāra*.

Nende kommentaaride täpse loetelu on toonud Evgeni Obermiller oma uuringus nimega „Maitreja *Abhisamayālaṅkāra*”, kus ta kirjutab **veel ühest huvitavast faktist**: sellest et traktaat *Abhisamayālaṅkāra* on nii Tiibetis kui Mongoolias budismi tundmaõppimise baastekstiks, mida nendes maades teab peast iga haritud munk. Seal on see teatud liiki mahajaana katekismuseks ja allikaks tohtu hulga järgnevatele tekstidele. Kuid AA-d ei ole kunagi tõlgitud hiina keelde, Hiinas on see jäänud täiesti tundmatuks. Näib, et ei **Paramārtha** (kes rändas 6.saj Hiinasse ja tõlkis seal hiina keelde kõik olulised joogatšaara tekstid), ei **Xuanzang** (hsjüantsang) 7.saj, ega **Yijing** (jitsjing) ei pööranud sellele teosele mingit tähelepanu. Pigem oli selleks 4.saj Vasubandhu, kes tegi sellest tekstist õpiku ületava mõistmise alal. Kuigi ta ise ei kirjutanud sellele mingit erilist kommentaari, on tema 6.saj elanud õpilane ja töö jätkaja **Ārja Vimuktisena** autoriks põhjalikule kommentaarile nimega (*Abhisamayālaṅkāra-vṛtti*) e **Selget arusaamise kaunist selgitav kommentaar**, millele edaspidi järgneb terve rida teiste autorite (Haribhadra, Atiša, Tsongkhapa, jt) teoseid.

15. slaid AA ülesehitus

Abhisamayālaṅkāra'le kirjutatud tiibeti kommentaarid koosnevad tavaliselt kolmest osast: ja reeglina kasutatakse sellist osadeks jaotamist mingit filosoofilist põhiteksti kommenteerides. Esimeses osas selgitatakse teksti nimetust, millele järgneb austusavaldus ja traktaadi tunnuste kirjeldus. Seejärel uuritakse teksti põhiosa ja sisu ning lõpuks, s.t kokkuvõttes avaldatakse tänu

teksti tõlkijatele. Nii teeme ka meie, järgmisena vaatleme AA nimetust, juba tuttavat austusavaldust ja tunnuseid, seejärel ülesehistust sisu.

- nimetuse selgitus;
- sissejuhatus: austusavaldus ja tunnused;
- teksti põhiosa:
 - lühidalt (8 pt ja 8 peateemana) ja
 - ulatuslikult (70 alateemana);
- kokkuvõte

16. slaid AA nimetus

Sanskritis on teose lühinimeks *Abhisamaya-alankāra*. Nimetus koosneb kahest sõnast. Esimene on – **abhisamaya**, mida tõlgitakse kui **selge arusaamine**, teine on **alankāra** (*alamkāra* vanemas kirjapildis), mis tähendab 'kaunistust'. Seega selle teose nime võib tõlkida kui *Selge arusaamise kaunistus*.

Veel selgitatakse siin **selget arusaamist** e *abhisamaya't* kui **ema**, ...kui **ületavat mõistmist** ja ...kui **teed**. **Selge arusaamine** (*abhisamaya*), **ema** (skr *mātr*), **ü.m-ne** (*pp*) ja **tee** (*mārga*) – on sõnad, mis kuuluvad sama teema valdkonda, need on siin sünonüümid.

Nimetuse teist osa – **kaunistust** (*alankāra*) – selgitatakse kolmesugusena: 1) loomuliku kaunistusena; 2) teemadest kaunistusena, millega saab olla kaunistatud ise või kaunistada teisi ja 3) kaunistusena, mida näeb peeglissee vaadates, s.o kaunistus peegelduse ehk peegelpildina.

Loomuliku kaunistuse all mõeldakse ületava mõistmise suutrate keha ehk teksti. See loomulik kaunistus kui kaunistus iseenesest tähendab, et traktaat *Abhisamayālaṅkāra* on kommentaar **ületava mõistmise suutrate kehale ehk tekstile** ja hõlmab ületava mõistmise suutrate sisu ning seepärast on ta kaunistuseks iseenesest. Ületava mõistmise suutrate sisu on sedavõrd kaunis ja sügav, et on juba iseenesest loomulik kaunistus.

Teine on – **teemadest kaunistus**. Teoses *Abhisamayālaṅkāra* selgitatakse ületava mõistmise suutrate sisu kaheksa peateema ja seitsmekümne alateemaga. Nende kaheksa peateema ja seitsmekümne alateema abil, mis moodustavad teemadest kaunistuse, selgitatakse **virgumisteed**.

Kui maises e tavaelus riputada loomulikult kaunile inimesele kui esimesele kaunistusele kaela korallidest, hõbedast või türkiisist kaelakee kui teine kaunistus, siis see inimene muutub veelgi kaunimaks. Nii ka siin, kui ületava mõistmise suutrate loomulikult kaunist ja sügavat sisu ehk keha kaunistada omakorda kaheksa peateema ja seitsmekümne alateemaga, mille abil see sisu avaneb *Abhisamayālaṅkāra's*, siis tänu sellisele kaunistusele ehk sisu süstematiseerimisele – muutub ületava mõistmise suutrate ilu ja sügavus veelgi selgemaks.

Kolmas kaunistus on **kaunistus peegeldusena**, milleks on kommentaarid *Abhisamayālaṅkāra'le* endale, mis 'peegeldavad' ehk selgitavad nii pp suutrate kui traktaadi *Abhisamayālaṅkāra* sisu.

Eelmisele näitele võib lisada, et kui kaunis inimene on end vääriskividega kaunistanud, siis nähes oma peegeldust peeglis, saab ta veelgi teadlikumaks mõlemi, nii enda kui kaunistuse ilust. Täpselt samuti, kui ületava mõistmise suutrate keha ehk teksti juba niigi kaunis sisu on omkorda kaunistatud ilusa kaunistusega kaheksast peateemast ja seitsmekümnest alateemast, mis süstematiseerivad traktaadis *Abhisamayālaṅkāra* pp suutrate sisu, siis vaadates nende peegelpilti, e subkommentaare, kogevad õpetlased erakordset mõistmise rõõmu.

17.slaid **AA nimetus 2**

Kuid tegelikult on traktaadi *Abhisamayālaṅkāra* täisnimeks: ***Abhisamayālaṅkāra-nāma-prajñāpāramita-upadeśa-śāstra-kārikā***, mis tõlkes tähendab: 'Selge arusaamise kaunistuse' nimeline värss-kommentaari ületava mõistmise juhendite kohta. See nimetus ütleb, et *Abhisamayālaṅkāra* (e Selge arusaamise kaunistus) - on *prajñāpāramitā-upadeśa* (e ületava mõistmise juhend), aga samuti *śāstra-kārikā* (e värsivormis kommentaar); teiste sõnadega, see on ületava mõistmise õpetuse e selle meelearjutusliku poole süstemaatiline käsitlemine. Skr sõna *abhisamaya* e selge arusaamine on protsess, mille käigus kujuneb ületav mõistmine, see protsess on tee e (*mārga*) sünonüüm. Skr sõna *alaṅkāra* e kaunistus on kirjandusliku vormi nimetus, mida budistlikud autorid kasutavad tihti ja tähendab, et see töö ei sisalda täielikku ja detailset õpetuse käsitlust: see ei ole suur-traktaat nagu *Abhidharmakośa* (abhidharma varamu), kus on kõike põhjalikult selgitatud, vaid lühiteos, mis üldistab ületava mõistmise õpetuse kui süsteemi olulisemate seisukohtade tuuma selle kõikides väljaannetes: sajatuhandelises,

kahekümneviietuhandelises ja kaheksateisttuhandelises värsis. Oskus, millega autor on kajastanud oma lühidates mnemotehnilistes salmides peaaegu kõiki olulisi suutrades esitatud seisukohti, on tõeliselt üllatav ja austustvääriv.

18. slaid **Austusavaldus**

Austusavaldust oleme juba seminari algul lugenud ja seda peetakse ettevalmistavaks tööks põhiteose ehk antud juhul *Abhisamayālañkāra* uurimisele.

Need kes soovivad selgitada ületavat mõistmist, avaldavad austust kolmele kõikteadmisele (*tisraḥ sarvajñatāḥ*), mis ongi ületavaks mõistmiseks. See sisaldab ka autori poolt võetud kohustust viia teos *Abhisamayālañkāra* lõpuni ja teha seda laitmatult. Seda kohustust iseloomustatakse kui erilist võimet isikul, kes on asunud taolise teose loomisele, antud juhul bodhisattval Asangal. Lihtnimene ei ole võimeline alustama ega teostama taolist ettevõtmist lõpuni edukalt. Teoses *Neljasajaline* selgitab Ārjadeva, et õilsad isikud võtavad täie vastutusega enda kanda kohustused sooritada taolisi tegusid ja viia neid lõpuni. Selline kohustus sarnaneb joonistusele, mis on raiutud kivisse. Lihtnimised ei ole võimelised nõnda toimima.

19. slaid **Kolm kõikteadmist (*tisraḥ-sarvajñatāḥ*)**

Niisiis, bodhisattva Asanga avaldab austust **kolmele kõikteadmisele**, mis on: esiteks 1) **kõikteadmine kõikidest aspektidest** ehk *sarva-ākāra-jñatā*. Seda valdavad ainult buddhad ja selle saavutamiseks virgumistee lõpus vabanetakse sansaarast. Kõikide aspektide kõikteadmise omandamine on kõikide teelolijate eesmärk. Teiseks on 2) **kõikteadmine teedest** ehk *mārga-jñatā* ja see on omane bodhisattvatele. Kui ei teata virgumisele viivaid teid, siis ei ole võimalik saavutada ei ületavat mõistmist, ei kõikteadmist ega buddhasust. Kolmandaks on 3) **(kõik)teadmine alustest** (*vastu-jñāna*), mis on omane šraavakatele ja pratjekabuddhadele ja tähendab täielikku arusaamist neljast õilsast tõest.

Nõnda avaneb siinöelduga veel üks ületava mõistmise tähendus – **kõikteadmine**. Need kolm kõikteadmist on võrdsed ületava mõistmisega.

Eelmised ü.m-se tähendused olid: **tekst, ema, tühjus, tee** ja nüüd lisandus neile **kõikteadmine**.

20. slaid Traktaadi tunnused

Teil kes te võibolla kavatsete kunagi kirjutada traktaati on hea teada, et ühel korralikul traktaadil on neli tunnust: **sisutihedus, eesmärk, rakendatavus ja sidusus**. Need neli tunnust iseloomustavad kõiki tõelisi traktaate ja kaasnevad iga õieti koostatud teadusliku tööga.

Traktaadi *Abhisamayālañkāra* **sisuks** on ületava mõistmise suutrad. Aga sisutihedus tähendab, et ületava mõistmise suutrates on 'peidus' virgumistee, mis viib kõikteadmise ja buddhasuse saavutamisele.

Traktaadi kirjutamise **eesmärk** seisneb selles, et kui tugineda teosele *Abhisamayālañkāra*, siis on lihtne aru saada teiste jaoks peitu jäävast ületava mõistmise suutrate varjatud tähendusest ehk virgumistest. Teisteks peetakse siin mittebudiste, kel puudub ületava mõistmise suutratest arusaamine, aga arusaajateks mõistusega õnnistatuid ehk bodhisattvaid. See tähendab, et selle traktaadi auditooriumiks on bodhisattvad, kes saavad just sellisena sõnastatult lihtsalt aru kõikteadmise kümne alateema tähendusest.

Rakendatavus on võimalus saavutada buddhade kõikteadmine traktaadi *Abhisamayālañkāra* abil. Kõikteadmine on see vili mille saavutamist eeldatakse traktaadi *Abhisamayālañkāra* uurimise ja tundmaõppimise tulemusena.

Sidusus viitab sellele, et kõik sõnad ja read peavad olema tihedalt omavahel seotud, mis tähendab et iga järgnev rida tugineb eelnevale. Kõik siinöeldu kajastub AA kahes esimeses värsis:

AA. 1.pt vv 1-2

Teose [AA] eesmärk seisneb selles, et mõistusega õnnistatud saaksid näha teistele tundmatut teed kõikidest aspektidest kõikteadmise juurde, mida suutrate põhiteemat järgides on kõikteadmise harjutamiseks Õpetaja neile sõnastanud kümne alateema-seadmusena, [et nad] leiaksid lihtsalt [tee kõikteadmise juurde].

Kõik, mida nendes ridades on käsitletud, on seotud traktaadi neljanda tunnuse e sidususega, mis viitab sellele, et eelnevad read on seotud järgnevatega ja järgnevad read eelmistega.

On olemas tekste, millel taolised tunnused puuduvad: mõnedel teostel puudub sisutihedus, mõnedel kirjutamise eesmärk, rakendatavus harjutamisel või sidusus.

Sidususe puudumise näiteks tuuakse traktaati sellest, kuidas poeg võttis naiseks oma ema. Sõnastamise eesmärgi puudumise näitena on toodud 'traktaat varese hammastest', kus räägitakse isast ja pojast, kes võtsid põllule minnes kaasa nahast lähkri hapupiimaga; sel ajal kui nad tegelesid oma töödega, nokkis vares lähkrisse augu ja hapupiim voolas välja; seda nähes hakkasid isa ja poeg arutlema: kas varesel on hambaid või ei ole, mille tulemuseks saadi midagi 'traktaadi' taolist. Selles puudub igale tõelisele traktaadile omane sõnastamise eesmärk.

Rakendatavuse puudumise näitena tuuakse 'traktaati naagade valitseja kroonijuveelist'. Selles kirjeldatakse erakordselt kaunist ja väärtuslikku kalliskivi naagade e veemadude kuninga kroonis, räägitakse selle vääriskivi omadustest, kuid ei räägita sellest kuidas seda kallisvara leida ja omandada. See näide demonstreerib tõelise traktaadi olulise tunnuse – praktilise rakendatavuse puudumist.

Erinevalt neist traktaatidest, omab *Abhisamayālaṅkāra* tõelise traktaadi kõiki nelja tunnust: sisutihedust, kirjutamise eesmärki, rakendatavust ja loogilist sidusust.

21. slaid AA 8 peatükki ja 8 peateemat

Traktaat *Abhisamayālaṅkāra* tekst on jaotatud kaheksaks peatükiks, mis tähistavad samas ka kaheksat peateemat. Neist kolm esimest (1-3) peatükki käsitlevad **kolme kõikteadmist** (skr *tisraḥ sarvajñatāḥ*), milleks on: 1) buddhadele omane **kõikteadmine kõikidest aspektidest** (*sārva-ākāra-jñatā*); 2) bodhisattvatele omane **kõikteadmine teedest** (*mārga-jñatā*) ja 3) šraavakatele ja pratjekabuddhadele omane **(kõik)teadmine alustest** (*vāstu-jñāna/sārva-jñatā*). Budismis omab termin *kõikteadmine* täiesti teistsugust tähendusvarjundit kui lääne religioonides. See tähendab mitteaistingulist ja mittekontseptuaalset (kirjanduses tihti nimetatud kui intuitiivset) ehk vaistlikku taipamist ja vahetut maailma mõistmist. See on monism ehk kahetus, mida filosoofias tõestatakse loogiliste tõestusvahenditega ja mida buddhad ja mahajaana õilsad isiksused on võimelised tajuma **vahetult** (*sākṣāt* = *pratyakṣeṇa*) meelesharjutuse käigus. Buddhade kõikteadmine ei tähenda, et

teatakse kõikide asjade ja nähtuste, näiteks taimede ja loomade nimesid, ... jne, vaid see tähendab, et omatakse täielikku teadmist neljast õilsast tõest, mis on filosoofilise vahetu teadlikuks saamise ülim tase.

Järgmised neli peatükki (4-7) on pühendatud meelearjutamise rakendamisviisidele kolme kõikteadmise saavutamiseks. Neljas peatükk (*sārva-ākāra-abhisambodha*) räägib sellest kuidas saavutada täielik selge arusaamine kõikidest aspektidest, mida on kokku 172. Kolmes järgmises peatükis (5-7) vaadeldakse sama teemat, kuid teistelt seisukohtadelt: viiendas määratletakse **selge arusaamise haripunkt** (*mūrdhābhisamaya*), kuues on pühendatud **arusaamise astmelisele selginemisele** (*skr anupūrvābhisamaya*), aga seitsmes **silmapilksel e ühe hetkega täielikule arusaamisele** (*eka-kṣaṇa-abhisambodha*). Kokkuvõtlik kaheksas peatükk sisaldab õpetust virgunute ehk buddhade **seadmuseihust** (*dharmakāya*). Kuid kuna SAK neljas ja viimane osa, kus selgitatakse **seadmuseihu** ei ole veel ilmunud, siis oleks ennatlik seda hakata praegu lähemalt vaatlema.

AA esimese peatüki kolmandas värsis kajastub ülesehitus nii:

22. slaid AA. 1.pt. v 3.

Ületavat mõistmist selgitatakse õieti kaheksa peateemaga.
Need kaheksa on:
kõikteadmine kõikidest aspektidest;
kõikteadmine teedest;
(kõik)teadmine [alustest];
täielik arusaamine kõikidest aspektidest;
arusaamine haripunktides;
astmeline [arusaamine],
silmapilkne täielik [arusaamine],
virgumine ja seadmuseihu.

Niisiis, 8 peatükki, mis on samas ka 8 peateemat, seepärast nimetatakse *Abhisamayālaṅkāra*'t ka 'kaheksa teema šaastraks'. Veel nimetatakse AA 'seitsmekümne alateema šaastraks', sest neid kaheksat peateemat iseloomustavad omakorda 70 alateemat, mis peegeldavad täielikult pp suutrate varjatut tähendust ehk ületavale mõistmisele viivat teekonda. Ka tänapäeva kloosterülikoolides õpitakse need 70 alateemat pähe, kuid loetelu ulatuslikkuse tõttu meie neid täna ei käsitle, küll teeme seda edaspidi kui asume vastavaid peatükke lähemalt uurima.

Kõik need teosed, millest seni juttu on olnud, nii suutrad kui kommentaarid, esindavad *prajñāpāramitā* õpetuse kirjalikku traditsiooni, mis tekkis umbes 2.-1. sajandil e.m.a seoses esimeste pp suutrate kirjapanekuga. Kuid õpetus ise on muidugi alguse saanud juba neli sajandit varem 'Buddha sõnast' ehk **suulise traditsioonina**, mis on jätkunud ning kulgenud kuni tänaseni paralleelselt kirjaliku ilmumisega. Seoses tiibeti munkade pagulusega 1959. aastal levis suuline traditsioon ka Läände, kus hakkas täiendama siin juba tekkinud kirjalikku. Selle tulemusena ongi Venemaal pea pool sajandit hiljem **aastatel 2010 – 2014** ilmunud kokku **neljaosalisena kavandatud raamatu**

23. slaid „Selge arusaamise kaunistuse”

..... **I. II ja III osa.** Raamat põhineb Lõuna-Indias asuvast Drepungi kloostrist pärit õpetlasest munga, geše Džamjang Khjentse (1927-2006) poolt nelja aasta (2002-2006) jooksul Peterburis peetud selgitavatel loengutel traktaadi *Abhisamayālaṅkāra* kohta. Need loengud esindavadki seda **suulist traditsiooni**, mille on tiibeti keelest tõlkinud ja kirja pannud burjaatia budoloog R. Krapivina. Vaatamata sellele, et need loengud on ilmunud kirjaliku raamatuna, on need esialgselt siiski olnud just suulised loengud ja **‘suulised kommentaarid’** (tb dpe khrid) ületava mõistmise suutrate varjatud tähenduse (**virgumistee**) kohta. Selle raamatu üks unikaalsusi seisneb selles, et ühes ja samas raamatus on ühendatud mõlemad, nii kirjalik kui suuline traditsioon. Tiibeti suulisele traditsioonile on iseloomulik, et kommenteerimisse kaasatakse olulisemaid kirjalikke kommentaare, näiteks nagu antud juhul on õpetaja Džamjang Khjentse kasutanud loengute alusmaterjalina Vimuktisena, Haribhadra, Tsongkhapa ning teiste eelpool mainitud autorite teoseid. Nii toimitakse ka tekstide uurimisel ning õpetaja ja õpilaste vahelistes aruteludes.

Sellised suulised filosoofilised 'õppetunnid' võimaldavad **kuulamise** (skr *śruta*, **tb** thos pa) kaudu tutvuda tekstiga, juurelda ja **järele mõelda** (skr *cintamāna*; **tb** bsam pa) teksti sisu üle, **esitada** (**tb** dri ba zhu ba) õpetajale **küsimusi**, ära kuulata tema vastused ja kujundada selle põhjal teksti kohta isiklik **arvamus** (**tb** lan 'jal ba). Tiibeti teadusliku suulise traditsiooni rikkus on seletatav tema järjepidevuse, omapära ja traditsiooni enda tugevusega. **‘Suuline kommentaar teksti järgi’**, jälgib rangelt selgitatava teksti, antud juhul traktaadi AA ülesehitust ja ideid, kuid kommentaari esitav õpetaja võib kasutada ka täiendavat materjali teistest tekstidest, kaasata oma isiklikku aine analüüsi, lisada õpetaja ja õpilaste endi elust võetud näiteid selleks, et illustreerida erinevaid seisukohti ja aspekte. Tiibetis peetakse suulist kommentaari esitavat traditsioonilist õpetajat **kolme aarde** e virgunu, seadmuse ja koguduse esindajaks.

Suuline kommentaar oli, on ja jääb 'elavaks tekstiks', sest see toob meid maksimaalselt lähemale teadmise traditsioonilistele väärtustele ja vormidele. Seejuures viibib õpetaja ise, keda õpilased peavad teksti 'mahutiks', tekstivälisel positsioonil, et väljendada austust tekstile ja näidata selle õpetuse sügavust, mida ta õpilastele edastab. Tiibeti geluki koolkonnas on suuline filosoofiline kommentaar tihedalt seotud **debatiga e väitlusega (skr vivāda; tb rtsod pa)**, s.t erilist liiki suulise harjutusega filosoofilise teksti paremaks tundmaõppimiseks, mis ergutab intellektuaalset ja sotsiaalset sidusust koguduses.

Samuti võib sellele kokkuvõtvale iseloomustusele lisada, et suuline kommentaar on budistlikku filosoofilisse teksti ja filosoofilise teksti uurimise kogemusse juba üldiselt sisse programmeeritud. Läbides budistlikus traditsioonis teksti tundmaõppimise terviklikku protseduuri, s.t korduva kuulamise, järelemõtlemise ja omandamise ehk kujustamise käigus, saab 'uuriija' erilise, mõistelise mõtlemisega seotud ja mitteseotud iseloomuga **meeleharjutuse (tb blo sbyong)** ja **meeledistsipliini (tb blo 'dul)** osaliseks. Filosoofilist kirjalikku teksti ei saa kunagi lahutada kommentaari suulistest vormidest, sest see tekst ei ole mitte ainult 'sisedialoogi' alus, vaid ka isikutevahelise suhtlemise osa.

Tõenäoliselt on see ka üks olulisemaid põhjusi, miks oldi õpetuse edastamisel sajandeid eelistatud suulist vormi kirjalikule, mis põhjustas kirjaliku traditsiooni kujunemise alles neli sajandit peale Buddha parinirvaanat, vaatamata sellele, et kirjaoskus oli Buddha eluajal juba olemas ja peamiselt kaupmeeste seas levinud.

Niisiis, Vene Teaduste Akadeemia Ida Käsikirjade Instituudi vanemteadur ja burjaatia päritoluga tibetoloog Raissa Krapivina on tõlkinud ja raamatuna kirja pannud tiibeti õpetlasest munga, geše Džamjang Khjentse 4 aasta jooksul peetud 99 tiibetikeelset loengut. See raamat kannab pealkirja „Украшение из постижений” ehk „Selge arusaamise kaunistus”. Lisaks loengutele sisaldab see raamat ka AA tb keelse teksti reprinti ja tõlget vene keelde. Kõik see kokku muudab selle raamatu tõeliselt unikaalseks inspiratsiooni allikaks ja teadmiste varakambriks, millele hakkavad põhinema ka meie järgmised seminarid. Kui ilmumise tempo jätkub endisena, siis on järgmisel suvel oodata ka viimase ehk neljanda raamatu ilmumist, milles vaadeldakse AA 8-ndat ja viimast peatükki.

24. slaid **Kokkuvõte**

Meie tähelepanu keskpunkti jäid täna peamiselt kaks: **ü.m-ne** ja seda selgitav **traktaat AA**. Raamatus „**Nulli ja lõpmatuse kohal**” kirjutab L.Mäll, et ü.m-se tähenduse määratlemisel on ta lähtunud **ühe suutra, vaid** „**Kaheksatuhandelise ületava mõistmise suutra**” kirjalikest materjalidest, ega

ole tuttav selle teksti suulise traditsiooniga, mis annab võimaluse oletada, et sõnal pp võib olla teisigi tähendusi kui IML-s on mainitud.

Kõiki seal toodud ü.m-se e pp tähendusi tänases seminaris ei käsitletud, osa jäi järgmisteks kordadeks. Eelkõige vaatlesime pp-d kui **teksti** – nii Buddha sõnana kui **inimese loodud kirjasõnana**; nii sisekõne, suulise kõne kui kirjapandud tekstina. Veel võrdsustatakse IML-s pp-d **tühjusest selge arusaamisega**. See on arusaamine, et asjadel ja nähtustel puudub püsiv omaolek, mis tähendab et tegelikult ei ole seadmusi olemas **ülimes tähenduses**. Oluline on meeles pidada et just ülimes tähenduses, sest tavatähenduses on need meie igapäevaelus olemas. Nad on olemas, kuid neil puudub **püsiv** ja ainult neile omane **tunnus**, seepärast on nad suhtelised ja kontekstist sõltuvad. Aga vastupidist arvamust peetakse nihilistlikuks vaateks, millest tuleb vabaneda.

Lisaks IML-s öeldule leidsime AA-st pp-le veel lisa tähendusi. Need on: pp kui buddhade **ema** ja pp kui **tee**. Ema viitab sellele, et ilma pp õpetust tundmata ei ole võimalik virguda ja saada buddhaks. Seda tunnistavad kõik budismi koolkonnad. Pp on emaks kõigile virgumisteed kulgevatele isikutele nii kuulajatele kui bodhisattvatele, nii hinajaana kui mahajaana järgijatele.

Kuid sama oluline kui pp tekstidena on ka pp **teena**, mida on selgitatud AA-s. Vaatamata, et teele kui ü.m-se aspektile ei ole otseselt viidatud IML-s, leiab selle sama tee kirjelduse hoopis raamatust „Nulli ja lõpmatuse kohal” (lk 304) seoses vabanemise ehk lüsioloogia õpetusega. Seal kirjutab L.Mäll nii:

Lüsioloogia e vabanemisõpetuse kolmandaks elemendiks on tee. Selle termini all mõistan ma üksteisele järgnevaid meetodeid, mis on vajalikud selleks et viia lüsioloogiline ehk vabanemist sooviv isik ühelt tasemelt teisele. Teed kirjeldatakse tavaliselt protsessina, mida vastandatakse sünkroonsetele (ehk paralleelsetele) tasemetele. Kuid tavaliselt on ka tee jagatud lõplikuks hulgaks tasemeteks.

See ongi see vajalik **tee**, mida selgitatakse AA-s otseselt kuid pp suutrates varjatult. L.Mälli terase pilgu eest ei jäänud see märkamata.

Kõige selle põhjal arvan, et tõenäoliselt ei olnud L.Mäll jõudnud veel uurida kirjalikku traditsiooni kuuluvat **Suurele ületava mõistmise suutrale** kirjutatud kommentaari nimega **AA**, milles käsitletakse pp varjatud tähendust ehk teed. See ongi põhjus, miks on IML-s toodud ü-se tähenduste loetelust on väljajäänud ü.m-se varjatud tähendus kui **tee**, kuigi seda teed kirjeldatakse raamatus „Nulli ja lõpmatuse kohal” seoses vabanemisõpetusega.

Veel võib AA kohta lühidalt öelda, et *Abhisamāyalaṅkāra* tekst ei ole mitte midagi muud kui nimekiri värsivormis süsteemiviidud tehnilistest terminitest,

mida kasutatakse mahajaana ületava mõistmise õpetuses virgumise teekonna selgitamisel. Samas ei ole nende terminite tähendust *Abhisamayālaṅkāra*'s endas välja toodud, seepärast tuleb seda otsida traktaati selgitavatest subkommentaaridest, ilma milleta võib traktaat ise jääda mõistmisele täiesti arusaamatuks. See tähendab, et teemad, millest suutrades räägitakse mitte eriti täpselt, on seal küll süstematiseeritud, kuid nende selgitamist tuleb otsida sellele traktaadile kirjutatud subkommentaaridest.

Ka tänapäeval kuulub Maitreja-Asanga loodud AA kõikides Tiibeti, Mongoolia ja Burjaatia kloosterülikoolides kohustusliku kursuse hulka. Näiteks kaasajal kestab Indias asuvas Drepungi kloostri õppetöö kokku 17 aastat. AA-t õpitakse viiendast kuni üheksanda õppeaastani, s.t kokku 5 aastat.

Ületav mõistmine oli ka selle aasta mai kuus Riias toimunud budistlike õpetuste teemaks, kus dalai-laama rõhutas korduvalt õppimise vajadust ja soovitas seda teha traktaadis *Abhisamayālaṅkāra* e *Selge arusaamise kaunistuses* toodud juhendite järgi.

Ja lõpuks, et rõhutada ü.m-se õpetuse kaalukust toon katkendi, kus Buddha ütleb oma teenrile **Ānandale**:

„Tuleb aeg, kui ma lahkun nirvaanasse, aga praegu kaastundest sinu vastu sõnastan õpetuse ületavast mõistmisest, mille iga sõna on erakordselt sügava tähendusega ja omab seepärast seadmuses tohutut tähtsust. Kui ma lahkun nirvaanasse, siis mitte ükski nendest sõnadest ei tohi kaduma minna. Nii nagu sa praegu suhtud minusse austusega, nii ka siis kui mind ei ole, tuleb suhtuda igasse ületava mõistmise sõnasse austusega, sest kasvõi ühe sõna kaotamine tähendaks selle austuse puudumist nii minu kui seadmuse vastu. Ei ole erilist pattu sellest, kui sa unustad mingid sõnad, mida olen korduvalt lausunud suutrades, kuid kui sa lased kaduma minna kasvõi ühel sõnal ületava mõistmise suutratest, siis on see eksimus, mida ei saa andestada. Miks on see nii? Seepärast, et olen tulnud siia maailma selleks, et vabastada elusolendeid sansaarast. Elusolendite vabanemine sansaara ahelatest on tee, aga tee on sõnastatud kogu oma täiuses ja veatuses ületava mõistmise suutrades. Seepärast ei tohi ükski sõna nendest suutratest kaduma minna.”

